

Uluslararası
Kutadgu Bilig
Kurultayı

26-28 Eylül 2019

Türk Dil Kurumu Yayınları

Uluslararası **Kutadgu Bilig** *Kurultayı*

26-28 Eylül 2019
BİLDİRİLER

Ankara

Uluslararası Kutadgu Bilig Kurultayı [Ankara: 2019]

Uluslararası Kutadgu Bilig Kurultayı: (26-28 Eylül 2019)/
[düzenleyen]: Türk Dil Kurumu; yayına hazırlayanlar: İrem Işıl
Altun, Ekrem Beyaz.-- Ankara: Türk Dil Kurumu, 2020.

1640 s.: rnk. res, fotoğ.-- (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek
Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları; 1343)

ISBN 978-975-17-4596-5

1. Toplantılar, Kutadgu Bilig 2. Kutadgu Bilig, Türk Dili
Edebiyatı— Toplantı I. Altun, İrem Işıl II. Beyaz, Ekrem (yayına
hazırlayanlar)

809.7

Atatürk Kùltür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Türk Dil Kurumu Yayınları: 1343

ULUSLARARASI KUTADGU BİLİĞ KURULTAYI
Ankara, 26-28 Eylül 2019
BİLDİRİLER

*

Yayına Hazırlayanlar:
TDK - Uzman İrem Işıl ALTUN
TDK - Uzman Ekrem BEYAZ

*

Kapak tasarımı:
TDK - Dilek ŞERBETÇİ

*

Baskı:
Birinci baskı: Ankara, 2020 Eylül
ISBN: 978-975-17-4596-5

*

Dağıtım:
Türk Dil Kurumu
Atatürk Bulvarı No: 217
06680 Kavaklıdere / ANKARA
Telefon: +90 (312) 457 52 00
Belgegeçer: +90 (312) 468 07 83
Genel ağ: <http://tdk.gov.tr>

*

©5846 sayılı Yasa'ya göre
eserin bütün yayın, çeviri ve alıntı hakları
Türk Dil Kurumuna aittir.

(26-28 Eylül 2019) Uluslararası Kutadgu Bilig Kurultayı
DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN - Türk Dil Kurumu - Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Feyzi ERSOY - Türk Dil Kurumu - Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi
Doç. Dr. Bilal ÇAKICI - TÜRKSOY - Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Leylâ KARAHAN - Gazi Üniversitesi (Emekli)
Prof. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Uzm. İrem Işıl ALTUN - Türk Dil Kurumu

(26-28 Eylül 2019) Uluslararası Kutadgu Bilig Kurultayı
BİLİM KURULU

Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN - Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet KARADOĞAN - Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe İLKER - Manisa-Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşehan Deniz ABİK - Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Bilal YÜCEL - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Celal DEMİR - Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ - Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Çetin PEKACAR - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Emine YILMAZ - Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Erden KAZHYBEK - Ahmet Baytursunov Dil Bilimi Enstitüsü
Prof. Dr. Erdoğan BOZ - Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Fahri TEMİZYÜREK - Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Gulbanu KOSSYMOVA - Abay Kazak Millî Pedagoji Üniversitesi
Prof. Dr. Hamza ZÜLFİKAR - Ankara Üniversitesi(Emekli)
Prof. Dr. Hatice ŞAHİN - Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice ŞİRİN - Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati DEVELİ - İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Hülya KASAPOĞLU ÇENGEL - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim TAŞ - Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ - Azerbaycan Millî İlimler Akademisi
Prof. Dr. İsmet ÇETİN - Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Kasımcı SADIKOV - Taşkent Devlet Şarkşinaslık Enstitüsü
Prof. Dr. Layli UKUBAYEVA - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Prof. Dr. Lindita XHANARI - Tiran Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Fatih KIRIŞÇIOĞLU - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mesut ŞEN - Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Musa ÇİFCİ - Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH - Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖNER - Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALIN - Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa UĞURLU - Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Necati DEMİR - Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Oktay AHMED - Aziz Kril ve Metodiy Üniversitesi
Prof. Dr. Osman Fikri SERTKAYA - İstanbul Üniversitesi (Emekli)
Prof. Dr. Osman MERT - Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Paşa YAVUZARSLAN - Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Recep TOPARLI - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Robert DANKOFF - Chicago Üniversitesi
Prof. Dr. Sadettin ÖZÇELİK - Dicle Üniversitesi
Prof. Dr. Semra ALYILMAZ - Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki KAYMAZ - Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Zühal ÖLMEZ - Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Akartürk KARAHAN - Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Özgür AY - Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Seyitnazar ARNAZAROV - Türkmenistan

İÇİNDEKİLER

- Kutadgu Bilig Üzerine Kısa Bir Değerlendirme* [Zeynep KORKMAZ] • 1-7
- Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig Anıtında Türk Kökenli Kelimelerin İlk Tarihî Fonetik Sonluğu* [Qızılgül ABDULLAYEVA] • 8-18
- Kutadgu Bilig'de "ara...ara / ara...arala" Bağlacı* [A. Deniz ABAK] • 19-28
- Kutadgu Bilig'in Genel Söz Varlığının Kazakçadaki İzleri* [Marlen ADİLOV] • 29-36
- Kutadgu Bilig'de Geçen Bir İlaç Adı: "Şelise" Üzerine Bir İnceleme* [Ceyda ADIYAMAN] • 37-48
- Kutadgu Bilig Örneğinde Türk Dilinde Bir Zarflaşma Modeli: Niteleme Sıfatları → Nicelik Zarfları* [Esin AĞCA] • 49-58
- Kutadgu Bilig'de "ara ... ara(la) ..." Bağlacı Üzerine* [Ferruh AĞCA] • 59-70
- Kutadgu Bilig'deki Sembolik Betimlemelerin Mitolojik Temeli ve Sanatsal-Estetik Gelenek Meselesi* [Zhanat AITMUKHAMBET] • 71-83
- Kutadgu Bilig'de "Yakşı" Kelimesi Üzerine Bağlamsal Bir Yaklaşım Denemesi* [Cüneyt AKIN] • 84-97
- Kutadgu Bilig ve Vagz-ı Azat'ta Bilge ile Âlime Bakış* [Nazmi ALAN] • 98-103
- Kutadgu Bilig'in Başka Metinlerle İlişkisi Sorunu* [Mehmet AYDIN] • 104-113
- Kutadgu Bilig'de Geçen Gök Bilimi Terimlerindeki Karışıklıklar* [Ayşe AYTAÇ] • 114-119
- Kutadgu Bilig ve Siyasetname'de Çalışma Ahlakı ve Meslekler* [Elnura AZİZOVA] • 120-143
- Kutadgu Bilig'de Geçen "urunçak" Sözcüğü Üzerine* [Fatih BAKIRCI] • 144-150
- Kutadgu Bilig ve Uygur-Karahanlı Metinlerinde "Kör-" Fiilinin Ettirgen Şekilleri ve "Körkit-" Üzerine* [Cahit BAŞDAŞ] • 151-157

Küresel Medeniyet ve Milli Şuur Açısından Kutadgu Bilig [Karlygash BAYTANASOVA] • 158-163

Bahaeddin Ögel'in Gözüyle Türk Mitolojisi Açısından Kutadgu Bilig [Behruz BEKBABAYI] • 164-176

Kutadgu Bilig'deki Fiillerin İstemi Üzerine [Ertan BESLİ] • 177-199

Kutadgu Bilig'de Soru Yapıları: Gömülü Soru Örneği [Tuğba BİLVEREN] • 200-215

Kutsaldan Kurguya: "Su" Romanında Kutadgu Bilig'in Şifreleri [İbrahim BİRİCİK] • 216-222

Kutadgu Bilig'de Geçen Arapça ve Farsça Kökenli Kelimelerin Transkripsiyonu Meselesi [Saidbek BOLTABAYEV] • 223-238

Kutadgu Bilig'de Olumsuz Niteleyiciler ve Bulundukları Bağlamlardan Hareketle Devrin Bakış Açısı [Emrah BOZOK] • 239-259

Kutadgu Bilig'de Eş Anlamlı ve Zıt Anlamlılık Kavramının Kişisel Karakteristikler için Kullanımı [Gülzura CUMAKUNOVA] • 260-277

Kutadgu Bilig'in Folklor Semiyosferi [Mehmet Surur ÇELEPİ] • 278-298

Kutadgu Bilig'de "Kılık" ve "Kılınç" Sözlerinin Kullanım Özellikleri Üzerine [Engin ÇETİN, Emre UZER] • 299-316

Kutadgu Bilig ile Gülistan'ın Eğitim Anlayışlarının Mukayesesi ve Günümüz Eğitim Anlayışıyla Örtüşen Yönleri [Ömer ÇİFTÇİ] • 317-329

Kutadgu Bilig'in Viyana Nüshası'nda "Aydın"lı Kelimelerin Yazımı [Melek ÇUBUKCU] • 330-359

Kutadgu Bilig'de Bir Bağdaşıklık Ögesi Olarak {+KI} Biçim Birimli Edatlar [B. Erdem DAĞISTANLIOĞLU, Nevin MAZMAN] • 360-379

Kutadgu Bilig'de Metaforik Betimlemeler [Celal DEMİR] • 380-406

Kutadgu Bilig'in Kaynakları Problemi (Ay Sembolizmi Özelinde Bir Yaklaşım) [Serkan DERİN] • 407-420

Ortaokul Öğrencilerinin Yusuf Has Hacib ve Kutadgu Bilig ile İlgili Farkındalıklarının Belirlenmesi [Erol DURAN, Ebru ÖZTÜRK] • 421-433

***Kutadgu Bilig*'de Bir Bağdaşıklık Ögesi Olarak {+Kı} Biçim Birimli Edatlar**

B. Erdem DAĞISTANLIOĞLU*
Nevin MAZMAN**

Giriş

İslami alan yazınında devlet adamlarına tavsiyelerde bulunmak için yazılan siyasi ve ahlaki içerikli siyasetnamelerin Türk edebiyatındaki örneklerinden olan *Kutadgu Bilig*, devletin niteliği, devlet birey ilişkisi, örnekleri Doğu kültüründe çokça görülen bir pendname olarak ahlak kuralları başta olmak üzere hayatın hemen her alanına ilişkin bilgilere yer veren bir eserdir (Önler, 2008, s. 443; Adalıoğlu, 2013, s. 246). Yazıldığı toplumun değerleri, gelenekleri, devlet yönetimindeki usulleri, dünyayı kavrayış biçimini ve toplumsal dokuyu göstermesi bakımından birçok çalışmaya konu olan *Kutadgu Bilig*, Türk dilinin tarihî dönemlerine ait taşıdığı dil bilgisi verisiyle de birçok bilimsel yayına kaynaklık etmiştir.

Karahanlılar döneminden günümüze ulaşan Türk dili yadigârları arasında değerlendirilen *Kutadgu Bilig*, Yusuf Has Hacib tarafından kaleme alınan İslami Türk edebiyatının bilinen ilk mesnevisidir. İslam kültürü ile birlikte benimsenen bir nazım biçimi olan mesnevi tarzıyla yazılmış *Kutadgu Bilig* (Önler, 2008, s. 443), birçok yönden birbiriyle ilişkili olup bütünlük arz eden 6645 beyti içermektedir.

Beyit esaslı zengin anlatım usullerine sahip olan mesnevi türünün iptidai örnekleri Arap edebiyatında görülse de ilk olgun örnekleri Fars edebiyatında ortaya çıkmıştır. Mesneviler, manzum öyküler olarak hem doğu hem de batı sahası Türk edebiyatında önemli bir yere sahiptir (Çiçekler, 2004). Şairin anlatımını kafiye, uyak gibi dil dışı unsurlarla sınırlandıran manzum metinler, üreticisinin dili kullanma ve metni kurgulama yeterliliğine göre değer kazanmaktadırlar. Bu değer bir yanıyla söz varlığı ve dile yansıyan imge dünyası diğer yanıyla dile ait öğelerin kullanımıyla ortaya koyulan metin yaratma unsurlarının kullanım yetkinliğiyle ilgilidir. Bağdaşıklık genel manada mensur metinlerde veya belirli bir fikir etrafında şekillenmiş bütünlük arz eden dil ürünlerinde aranması gerçekliğine karşılık mesnevi türündeki *Kutadgu Bilig*, bağdaşıklık ve tutarlılık yani metinsellik ölçütlerinin dil bilgisi ve anlamı kapsayan her iki kolu bakımından da olgun bir yapı görünümündedir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi, erdemdgstn@gmail.com

** Doktora öğrencisi, Çukurova Üniversitesi, mznevin@gmail.com

1. Bağdaşıklık

Metin dil bilimi, metni oluşturan bütün birimleri belirli dil bilimi yöntemleriyle çözümleyen, metinlerin oluşturulmasında geçerli olan kuralları, metinlerin üretim ve iletişim değerlerini inceleyen dil bilimi koludur (Fix, 2000, s. 186; Akt. Ayata Şenöz, 2005, s. 58; Demirci, 2017, s. 241). Halliday ve Hasan’ın (1976) cümleler aracılığıyla ortaya koyulan anlam, cümleler içinde işaretlenmiş anlam birliği olarak tanımladığı *metin*, Latince *texere*, *textus*, *textum* (dokumak, dokuma, örgü) kökünden gelen bir kelimedir (Ayata Şenöz, 2005; Demirci, 2017, s. 241). Metni meydana getiren unsurların hiçbirisi birbirinden bağımsız kelime, cümle ya da paragraf öbeği değildir ve birimler arası bu bağ, metin içinde bağlamı oluşturur. Metindeki anlam bütünlüğü, içindeki öbekler ve cümlelerin bağdaşıklık ve tutarlılık ölçütleriyle bağlanarak bir anlam birliği oluşturmalarına, bir amaca yönelik üretilmiş sınırları belirli bir yapı olmalarına bağlıdır (Karaağaç, 2013a, s. 585; Demirci, 2017, s. 241). De Beaugrande (1980 Akt. Aksan ve Aksan, 1991) ve Günay (2003, s. 35) ise bir dil ürününün metin olarak kabulünde belirleyici unsurun insanlar arasındaki iletişim değeri olduğunu ifade etmişlerdir.

Metin ve onu oluşturan birimler üzerine yapılan çalışmaların başlangıçta yargı taşıyan dil birlikteliği olarak cümle esasında gerçekleştirildiği görülmektedir. Metin bağlamı ve derinliği göz ardı edilerek yapılan bu çalışmalarda cümlelerin kurgulanma biçimleri incelenegelmıştır. Öte yandan yapılan araştırmalar göstermiştir ki her ne kadar bir yargı taşıyıcısı olsa da cümleler, iletişim bakımından çeşitli ölçütlerle sorgulandığında düşüncenin aktarımında yetersiz kalmaktadır. Her ne kadar kendisini oluşturan birimlerin dil bilgisi özellikleri ve bağlanma biçimleri belirli ise de cümlelerin tek tek anlaşılması kendisine aktarılanı, metin bütünlüğünden ulaşılmaması beklenen anlama götürmemektedir. Bu bakımdan iletişimde aktarılanın dil bilimsel değerini belirlemek, ancak cümlelerüstü yani metin esaslı incelemelerle mümkün olabilmektedir (Uzun, 1995; Üstünova, 2002; Ayata Şenöz, 2005).

Cümlelerin oluşturulmasında dil gerçekliği bakımından beklendiği olanların tespiti ve değerlendirilmesi dil bilgisi kurallarıyla mümkün kılınabilmektedir. Bununla birlikte cümlelerin oluşturduğu metinlerin, metin olmayan yapılardan ayırt edilebilmesi için de çeşitli metinsellik ölçütleri söz konusudur. Beaugrande ve Dressler (1981) bir dil ürününün iletişim değerini yerine getirebilmesi, bir metin olarak değerlendirilebilmesi için iki temel ölçütü karşılaması gerektiğini belirtmişlerdir: *bağdaşıklık* ve *tutarlılık*. Beaugrande ve Dressler’in (1981) metin merkezli ve okur merkezli olarak ikiye ayırdığı tutarlılık metnin anlam ve mantık bütünlüğü olup okurun bilişsel yetenekleriyle ilişkilidir. Metindeki kelime, kelime grubu, cümle, çekimlenmeler gibi birimlerin belirli bir mantık bütünlüğünde işletilmesi ise bağdaşıklık oluşturmaktadır. Bu bakımdan bağdaşıklık, metin içi ilişkileri oluşturan dile dair özelliklerdir. Bağdaşıklık metnin yüzey yapısını temsil ederken tutarlılık derin yapıyla alakalıdır (Günay,

2003, s. 57; Demirci, 2017, s. 243).

Bir metinde dil bilgisi unsurları veya kelimelerle oluşturulduğunu belirttikleri bağdaşıklık, dil bilgisi (grammatical) bağdaşıklık ve sözcük (lexical) bağdaşıklık şeklinde ele alan Halliday ve Hasan (1976) konuyu beş başlıkta değerlendirmiştir: Gönderim (reference), değiştirim (substitution), eksilti yapı (ellipsis), bağlama ögeleri (conjunction) ve sözcük bağdaşıklık (lexical cohesion). Orhun yazıtlarını metinsellik ölçütleriyle inceleyen Uzun (1995), bağdaşıklık başlığı altında öncül-bağımsız bağdaşıklık ögeleri (kişi adları, gösterme adları, dönüşlülük adları, gösterme sıfatları) ve ardıl-bağımlı bağdaşıklık ögelerinden (iyelik ekleri, belirtme durumu eki, ilgi ekleri, kişi ekleri) oluşan gönderimsel bağdaşıklık ile bağlaçlar, değiştirim, sözcük ilişkileri ve sözlüksel bağdaşıklık, eksilti, zaman-görünüş ve kip alt başlıklarından müteşekkil biçimsel-sözlüksel bağdaşıklık başlıklarını oluşturmuştur.

Bağdaşıklık ögelerinden biri olan gönderim, metin bütünlüğünde bir kelime, kelime grubu ya da ifadeyi aynı cümle ya da farklı cümlede başka kelime, kelime grubu ya da ekle tekrar kullanabilmektir. Metinde, ilişkili olduğu ögeye göre adlandırılabilir art ve ön gönderim değerine sahip birimler bulunur. Art gönderimde daha önce açıkça ifade edilen bir varlık ya da durum sonrasında farklı bir kelime, kelime grubu ya da ekle zikredilir, ön gönderimde ise bunun tam tersi söz konusudur (Günay, 2000, s. 61). Değiştirim; bir ismin, fiilin veya cümlemin tekrarlanması yerine *böyle*, *şöyle*, *aynı* gibi kelimelerin kullanılmasıyla oluşturulan bağdaşıklık ögesidir (Uzun, 1995, s. 63). Eksilti yapılar, anlam bütünlüğünü bozmamak kaydıyla eklerin ya da ortak ögelerin tekrarından kaçınılmasıyla oluşan bağdaşıklık ögeleridir (Günay, 2000, s. 68). Bağlama ögeleri başlığı altında bağlaçlar ve edatlar yer almaktadır. Bu unsurlar görevli biçim birimleri olup çeşitli anlam ilgileriyle metin içi bağları sağlamaktadırlar. Gönderim, değiştirim, eksilti yapı ve bağlama ögeleri Halliday ve Hasan’ın (1976, s. 274) dil bilgisi bağdaşıklık başlığında ele aldıkları konulardır. Dil bilgisi unsurlarının dışında metin içinde sözcüklerle de bağdaşıklık sağlanmaktadır. Sözcük bağdaşıklık, kelimelerin metinde farklı biçimlerde tekrarı (aynen tekrar veya eş anlamlı, yakın anlamlı, zıt anlamlı kelimelerin kullanımı ile üst ya da genel anlamlısının kullanımı) ve aynı kavram alanına giren kelime kullanımı ile oluşturulmaktadır.

Kutadgu Bilig’deki {+KI} biçim birimli edatların bağdaşıklık değerlerinin incelendiği bu çalışmada bağdaşıklık kavramı için Halliday ve Hasan’ın (1976) gönderim (reference), değiştirim (substitution), eksilti yapı (ellipsis), bağlama ögeleri (conjunction) ve sözcük bağdaşıklık (lexical cohesion) şeklindeki tasnifi esas alınmıştır.

Kutadgu Bilig’deki bağdaşıklık unsurları üzerinde tez ve makale boyutunda çeşitli çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Hatice Parlak’ın (2009,

2010) Ahmet B. Ercilasun danışmanlığında hazırladığı ve 35 bölüm, 3500 beyitte bağdaşıklık ve tutarlılık bakımından eseri incelediği “Kutadgu Bilig’in metindilbilimsel yapısı” başlıklı tezi ile *Kutadgu Bilig*’deki kahramanların hangi kelime veya kelime gruplarıyla yinelendiğini ele alan “Artgönderim unsurlarından gönderge yinelenmesinin *Kutadgu Bilig*’deki kahramanlar açısından değerlendirilmesi” başlıklı makalesi ve Şirvan Kalsın’ın (2016) “Bağdaşıklık ve *Kutadgu Bilig*’de Sözcük Bağdaşıklığı” başlıklı makalesi bu çalışmalar arasında sayılabilir. Alan yazını incelendiğinde, *Kutadgu Bilig*’de genelde edatlar, özelde ise {+KI} biçim birimli edatların bağdaşıklık görünümünün, bu bağlamda metni oluşturmaya katkılarının incelenmediği tespit edilmiştir.

2. {+KI} Biçim Birimi

Türk dilinin tarihî gelişim ve değişim süreci içinde işlevlerini genişleterek ve çağdaş Türk yazı dillerinde bazı fonetik değişimlere uğrayarak bugüne kadar kullanılagelmiş {+KI} biçim birimi, araştırmacılar tarafından çeşitli başlıklar altında değerlendirilmiş ve farklı terimlerle karşılanmıştır.

Banguoğlu (1974, s. 479), isimden üreme isimler arasında incelediği {+ki}’nin *üretim eki* olarak canlı olduğunu belirtmiş, ekin öbür sıfat-fiiller gibi sıfat ve zamir işleyişinde olan sıfat-fiilleri karşıladığını ifade etmiş, bu biçim birimi *ek zamir* (suffixe pronominal) olarak değerlendirmiştir. Banguoğlu (1974, s. 480), üretim ve çekim niteliğinde olan {+ki} ekini almış bütün kelimelerin zamir olarak kullanılabileceğini düşünmektedir. Türkiye Türkçesi üzerinde yapılan çalışmalarda {+ki} biçim birimi için *ilgi eki* (Hatiboğlu, 1981, s. 83-84), *zamir-i vasfî* (Timurtaş, 1997, s. 67), *ilgi adılı* (Hengirmen, 1999, s. 225), *ilgi zamiri* (Ediskun, 1992, s. 169; Bilgegil, 2009, s. 209), *zamirlik ek* (Deny, 1941, s. 191-194) vb. adlandırmalar tercih edilmiştir.

Gencan (1979), söz konusu eki türetme ekleri arasında sayarak bu tip eklerin isimlere eklenerek sıfat türettiklerini vurgulamıştır. Diğer taraftan {+ki} ekini *ilgi adılı* olarak değerlendirmiş {+ki}’nin birinci tür ad takımlarında tamlayanın sonuna gelerek tamlananın yerini tuttuğunu, dolayısıyla adların yerini tutan bu ekin *adıl* sayılması gerektiği fikrini öne sürmüştür. Böylece tümlenen görevinde olan {+ki}, tümleyenin malı olan varlığın yerini tutmuş ve ilgi anlamı taşımıştır. Bu biçim birimi, araştırmacılar tarafından yapım eki olarak da adlandırılmıştır. Ekin başlıca fonksiyonunu bağlılık, içinde bulunma ve aitlik olarak ifade eden Ergin (2009, s. 226), {+ki}’nin bu fonksiyonla sıfat ve zamir yaptığını belirtmiş ve daha çok yer ve zaman isimlerine eklendiğinin altını çizmiştir. Eki önce isimden isim yapma ekleri başlığı altında, sonrasında da çekim ekleri bahsinde değerlendirmiştir. Gülensoy (2005, s. 368-375) ve Karaağaç (2013b, s. 262), {+ki}’yi yapım eki olarak ifade etmişlerdir. Bilgegil (1982, s. 194) ve Ediskun (1992, s. 146-149), {+ki} biçim birimini türemiş sıfatlar başlığı altında değerlendirmişlerdir. Delice de {+ki}’ye, *dönüştürücü ekler* bünyesinde

sıfata dönüştürücü ekler grubunda yer vermiştir (2000, s. 232-233). Gülsevin (2004, s. 1278- 1280), söz konusu eki *tür değiştirici ekler* başlığı altında değerlendirmiş ve bu gruptaki eklerin eklendikleri isim veya fiilleri sözlükte yer almayacak isim, sıfat ya da zarflar hâline getirdiklerinden bahsetmiştir. Erdal (2004, s. 187-190) da işlevlerine göre yer yer farklı başlıklar altında değerlendirdiği bu biçim birimi, *converter {+ki}* olarak incelemiştir.

Lewis (1967, s. 69), {+ki} biçim birimli kelimeleri *pronouns* başlığı altında ele almıştır. Ekin zamir benzeri ve karışık bir ek olduğu görüşündedir. Kornfilt (1997, s. 131), eki *relative pronouns* (ilgi zamiri) olarak ifade etmiştir. Göksel ve Cerslake (2006, s. 249) ise söz konusu eki Lewis’in görüşüne yakın olarak *pronominal expressions* başlığı altında irdelemiştir.

Brockelmann (1954, s. 112), {+KI}’yi formans {+ki}, {+gi} başlığı altında bir türetme eki olarak ele almış, Räsänen (1957, s. 102) ise {+KI} biçim birimini en genel başlık olarak *iyelik* adı altında incelemiş ve söz konusu ekin iyelik zamirleriyle olan kullanımlarını vurgulamıştır. Karamanlıoğlu (1994, s. 76), {+KI}’yi hem çekim ekleri altında incelemiş hem de ekin bazen zamir veya edat bazen de isimden isim yapma eki olarak kullanıldığına dikkat çekmiştir. Hamilton (1998, s. 256), {+KI} biçim biriminin *pronom relatif* yani *ilgi zamiri* ile aynı görevi gördüğünü belirtmiştir. Gabain (1988, s. 47), Tekin (2016, s. 81) ve Eraslan (2012, s. 163-165) {+KI} biçim birimini bir yapım eki olarak belirtmişlerdir.

Sevortyan (1956, s. 39), {+KI} biçim birimini *aitlik kategorisi* altında değerlendirmiştir. Baskakov (1973, s. 102) da Sevortyan gibi ekin bu işlevinin altını çizmiş, {+KI}’nin özellikle de tamlayan durumu ekinden sonra aitlik ifade eden temsil isimleri meydana getirdiğini bildirmiştir. İshakov (1956, s. 232-235), *sıfat oluşumunda görev alan bir ek* şeklinde tanımladığı {+KI}’yi, Sevortyan’ın dikkat çektiği gibi isim unsurunu üzerine alması yönüyle kişi zamirlerinin içerisinde değerlendirmiş ve {+KI}’li yapıları özel bir zamir biçimi olarak kabul etmiştir. Kononov (1956, s. 143), Poppe (1961, s. 93), Sevortyan ve Shiraliyev (1971, s. 63), Serebrenikov-Hacıyeva (2002, s. 152) ve Bodrogligeti (2003, s. 380) ise {+KI}’nin sıfat yapan bir ek olduğunu belirtmişlerdir.

Araştırmacıların gerek tarihî Türk lehçeleri gerekse Türkçenin çağdaş kolları üzerinde yaptıkları çalışmalarında {+KI} biçim birimi için birbirine yakın olmakla birlikte farklı yaklaşımlara sahip oldukları ve farklı terimler kullandıkları görülmektedir. Bu çalışmalarda ekin hem tür değiştirme işlevinin ön plana çıkarıldığı ve bu yüzden sıfat yapan bir ek olarak değerlendirildiği hem de temsil işlevinin ön plana çıkarıldığı ve bu sebeple de genellikle mensubiyet/aitlik kategorisi dâhilinde değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Bu çalışmada, *Kutadgu Bilig*’de aitlik kategorisinde kullanımı itibarıyla ekin ulandığı birimin veya onun dâhil olduğu kelime grubunun dil bilgisi bağdaşıklığı altındaki gönderim ve

değiştirim kategorilerini temsil eder işlevde kullanıldığı tespit edilmiştir.

3. Bağdaşıklık Ögesi Olarak Edat, Zamir ve Zarflar

Bağdaşıklığın yarattığı birimler arası uyumlu ilişkiler sayesinde okuyan veya dinleyende metne yönelik algı şekillenir, çıkarımlar oluşur. Metni söz yığımından ayıran, metinsellik ölçütlerini sağlayan bağdaşıklık, tutarlılık, bağlam vb. kavramların metni okuyan ya da dinleyende tahmin, çıkarım, algılama vb. özelliklerin uyanmasına yardımcı olması beklenmektedir. Metnin oluşumunda söz konusu birimlerin içinde zamirlerin de önemli bir yeri vardır. Zamirler, metin içi gönderimlerle kastedilen diğer birim ve olayların gereksiz tekrarlarını önleyen unsurlardır. Ayrıca anlatıda, okuyucu ya da dinleyicide çıkarımda bulunmasını, aktarılanı algılamasını, neticeye varmasını sağlayan, metinde uzak ya da yakın birimler, anlatı kümeleri arasında ilişkileri kuran *bağlar*; ve, veya, ayrıca, fakat, ancak vb. (bağlaçlar), rağmen, sonra vb. (edatlar), nihayet, sonra vb. (zarflar) gibi birimlerdir (Brown ve Yule, 1986, s. 191 akt. Demirci, 2017, s. 242).

Edatlar, tek başlarına anlamları olmayan, ancak isim ya da isim soylu kelimelerden sonra gelip bunlarla cümledeki diğer kelime veya kelime grupları arasında benzerlik, eşitlik, miktar, sebep gibi çeşitli anlam ilgileri kurmaya yarayan kelimelerdir. Edatların oluşturduğu kelime grupları sıfat veya zarf görevinde kullanılabilir (Deny, 1941, s. 558; Gencan, 1979, s. 438; Hatiboğlu, 1982, s. 72; Hacıeminoğlu, 1992, s. 5; Vardar, 2002, s. 120; Li, 2004, s. 25; Özmen, 2013, s. 100). Korkmaz (2010, s. 79) da edatları benzer bir tanımla ifade ederek ‘yalnız başlarına anlamları olmayan; ancak isim ve isim soylu kelimelerden sonra gelerek sonuna geldiği kelimeyle cümledeki başka kelimeler arasında anlam ilişkisi kuran, gramer görevli bağımsız kelimeler’ şeklinde açıklamıştır. Türkçeye Arapçadan geçen *edat* kelimesi, bu anlamın gramere aktarılması ile geniş kapsamlı bir gramer terimi özelliği kazanmıştır (Korkmaz, 2010, s. 1052). Bu kelime, Almancada *Partikel*, *Nachstellung*; Fransızcada *postposition*, *particule*; İngilizcede *postposition* ve *particle* kelimeleriyle karşılanmaktadır (Korkmaz, 2010, s. 1052). Banguoğlu edat için takı (postposition) terimini tercih etmiştir (Banguoğlu, 1974, s. 385). Bu terimler dışında hem ilgeç hem de edatı aynı anda kullanan (Eker, 2006, s. 399), son takı sözcüğünü tercih eden (Li, 2004, s. 25), veya sadece ilgeç terimini benimseyen araştırmacılar da vardır (Gencan, 1979, s. 438). Deny edatları çekim edatları veya son çekim edatları, bağlama edatları ve ünlem edatları olarak değerlendirmiştir (Deny, 1941, s. 872). Ergin, söz konusu kelime türünü karşılamak üzere edat terimini kullanmıştır ancak edat başlığı altında son çekim edatları terimini de kullanarak çekim eki vazifesi gören kelimeleri incelemiştir (2009, s. 598-637). Bu kelime türü kullanılırken bir başka varlığa veya eyleme ihtiyaç duyulur ve bunlar tek başlarına kullanılamazlar. Bu bakımdan, edatlar birer bağımlı birimlerdir (Karaağaç, 2009, s. 158).

Araştırmacıların {+KI} biçim birimli yapıların işlevleri hakkında ortak fikir beyan ettikleri hususların başında, oluşan yapıların zamir işlevli birimler olarak kullanılabilmesi gelmektedir. Vardar (2002, s. 12-13), kelimelerin işlev değiştirerek bir zamir gibi kullanılmasını *adillaşma* maddesinde ele almıştır. Korkmaz’da (2010, s. 250) isimlerin yerine kullanılan, onları temsil eden isim soylu kelime türü olarak tanımlanan zamirin (adıl) bağdaşıklığa dair özelliği, Vardar’da (2002, s. 12-13) dil bağlamında daha önce anılan bir varlığı belirten art gönderim birimi olarak açıklanmıştır. Zamirlerin bu temsil niteliği, onların metin içinde doğal bir gönderim ve değiştirim unsuru olarak kullanılmasını sağlamaktadır.

Gönderim kategorisinde art ve ön gönderimde kullanılabilen zamirlerin yanı sıra Türkçede *böyle*, *böylece*, *şöyle*, *şöylece* kelimelerinin değiştirim amacıyla bir bağdaşıklık ögesi olarak kullanımı da söz konusudur (Uzun, 1995, s. 63). *Böyle* ve *şöyle* kelimeleri isimlerin önünde sıfatken {+CA} eşitlik ekini alarak hâl zarfı kategorisine geçmişlerdir (Ergin, 2009, s. 261). Ancak bu kelimelerin kökündeki *bu* ve *şu* zamirlerinin işlevi ve gönderim değerleri ile *böyle*, *şöyle* kelimelerinin değiştirim özellikleri bir arada düşünüldüğünde oluşan zarfların birer değiştirim ögesi olarak kullanıldığı söylenebilir.

4. Yöntem

Bu çalışma, nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi yöntemine dayanmaktadır. Nitel araştırmalarda dokümanların etkili bir biçimde kullanılması önem arz etmektedir zira doküman incelemesi, doğrudan araştırma konusuna dönük yazılı materyallerin çözümlemesini ihtiva etmektedir. Bu tür çalışmalarda araştırmacı, topladığı veri ile daha önceki bir hipotezi test etmeyi hedeflemez, veriden yola çıkarak teoriye yönelir (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s. 187-188; Henwood, 1996; Willig, 2008 akt. Tanyaş, 2014, s. 27). Araştırmada, amaçlı örnekleme yöntemlerinden olan ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Ölçüt örneklemede araştırmacı tarafından veya daha öncesinde belirlenmiş birtakım ölçütü karşılayan durumlar üzerinde çalışılır (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s. 112). Bu bağlamda *Kutadgu Bilig*’de geçen edatlardan {+KI} biçim birimini alanlar incelenmiştir.

5. *Kutadgu Bilig*’de {+KI} Biçim Birimli Edatlar

Bu bölümde, *Kutadgu Bilig*’de (KB) geçen *ara*, *basa*, *munu*, *naru*, *oza* kelimelerinin {+KI} biçim birimli şekillerinin bağdaşıklık görünümüne yer verilmiştir. Bu bölümdeki beyitlerin çevirisi için R. R Arat (1988) yayınından istifade edilmiştir. Kelime türlerinin tasnifinde işlev temel bir ölçüttür. *Kutadgu Bilig*’den {+KI} biçim birimi alan *ara*, *basa*, *munu*, *naru*, *oza* kelimelerinden sıfat görevli olanların, başka bir ifadeyle {+KI} biçim biriminin sığara dönüştürme işleviyle kullanıldığı tanıkların genellikle bu ek ya da onun üzerine geldiği kelimeyle bağdaşıklık bakımından herhangi bir değer arz etmediği görülmüştür.

Örneğin aşağıdaki beyitlerde sıfat olarak kullanılan edat grubundaki *ozaqı* birimi bağdaşıklık bakımından beyit içi ya da beyitler arası bir işleve sahip değildir. Buradaki gönderim değeri sıfat tamlamasının bütününde saklıdır.

KB, 1405 seningde ozaqı ajun begleri
 ajun koğtı bardı yatur kör güri
Senden önceki dünya beyleri de dünyayı bırakıp gittiler; işte mezarları, yattıyorlar (Arat, 1988, s. 110).

KB, 5137 seningde ozaqı ajun tutguçı kanı
 kaçça bardı kanı ol küçi
Senden önce dünyaya hâkim olanlar hani, nereye gittiler; o kudret ve ihtişamları nerede (Arat, 1988, s. 371).

İncelenen eserde *ara, basa, munu, naru, oza* kelimelerinin {+KI} biçim birimli şekillerinin zamir ya da zarf işlevliyle bağdaşıklık ögesi olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunlardan *ara, basa, naru, oza* kelimeleri birer gönderim ögesi niteliğiyle kullanılmıştır:

5.1. Araqı

Araqı kelimesi *Kutadgu Bilig*’de iki kez geçmektedir:

KB, 3499 kişiler araqı muyan eğgölük
 bu yirde bulunmaz munu belgölük
İnsanlar arasına karıştığın zaman elde edeceğin sevap ve iyilik burada bulunmaz, bu şüphesizdir (Arat, 1988, s. 255).

3487. beyitten itibaren “Ögdülmiş Cevabı Odgurmışka” olarak geçen bu bölümde hükümdarın davetine icabet noktasında Odgurmış’ın tavsiye talebi, istişare niyeti üzerine duruluyor. Ögdülmiş bu isteği “*Seninle birlikte bulunmak benim için çok faydalıdır, kendi faydasını isteyen kimse ile akıllı insan istişare etmez*” cevabını da içeren beyitlerle örtterek asıl faydanın insanlar arasına karışınca sağlanabileceğinden bahsediyor. Bu beyitte “insanlar arası” şeklinde vasıflandırılan durum, 3500. beyitten itibaren açıklanan Odgurmış’ın yalnızlığının tezadı ve yine aynı beyitten başlayarak dillendirilen kasabalar, şehirler vb. yerlerdir. Bu beyitteki edat grubunun bir ön gönderim ögesi olarak kullanıldığı söylenebilir.

KB, 3671 rica birle havfını kanat sen kılın
 bu iki araqı yoluğ sen alın
Sen rica ve havfi kendine kanat edin; bu ikisinin arasındaki yolda şaşma (Arat, 1988, s. 267).

Kutadgu Bilig’de bağdaşıklık unsuru olarak yalnızca beyitler arası gönderim ögeleri kullanılmamıştır. Bu beytin ikinci dizesinde geçen *araki* birimi, birinci dizedeki *ricâ birle hayf* bağlama grubuna dönük bir art gönderim aracıdır.

5.2. Basağı

Basağı kelimesi *Kutadgu Bilig*’de dört kez geçmektedir. Bu dört beyitten yalnızca birinde kelimenin bir gönderim ögesi olarak kullanıldığı saptanmıştır. 2913 ve 5557. beyitte *basağı* kelimesindeki {+KI} biçim biriminin sıfata dönüştürme işleviyle kullanıldığı görülmektedir. Metinde tespit edilen gönderim işlevli *basağı* kelimesinin geçtiği beyit şöyledir:

KB, 57 ʿali erdi munda basağı talu
 kür ersig yürekliğ menğesi tolu

Ondan sonra seçkin, cesûr, yiğit, kahraman ve akıllı Ali vardı (Arat, 1988, s. 16).

57. beyitte geçen *munda basağı* “bundan sonra” ifadesi ile 55. beyte art gönderim yapılmıştır. 55. beyitte Hz. Osman’dan bahsedilmeye başlanmış ve sonraki beyitte de onun vasıfları sıralanmıştır. 57. beyitte ise artık Hz. Osman’ın adı geçmemiş onu karşılamak üzere *munda basağı* kullanılmıştır:

KB, 55 basa ʿusman erdi uwutluğ silig
 kişide üdürmiş akı king elig

Sonra hayâ sâhibi, yumuşak huylu, insanların seçkini cömert ve eli açık olan Osman idi (Arat, 1988, s. 16).

5.3. Naruķı

Kutadgu Bilig’de dört kez geçen *naruķı* edatı metinde beyitler arası bir gönderim ögesi olarak kullanılmıştır:

KB, 2710 bularda naruķı kalın bu kutu
 bu üçke udu bardaçı ol butu

Bunların dışında kalan bir sürü insan, bu üçüne uyarak yürüyen köşeklerdir (Arat, 1988, s. 200).

İlgili beyitte geçen *bularda naruķı* ibaresi 2170. beyitten önceki kısımlarda yer alan birtakım unsurları tekrar yinelememek ve onları temsil etmek maksatlarıyla kullanılmıştır. Bu durumda beyitler ve sözcükler arasındaki ilişki göz önünde bulundurulursa 2710. beyitteki bu ifadenin 2703. beyte dayandığı anlaşılmaktadır. Öncelikle 2703. beyitte üç türlü insandan bahsedilmeye başlanmıştır:

KB, 2703 bu begler işiñge tusulur kişi
bu üç törlüg ol kör ay ilçi başı

Beylerin işine yarayan kimseler bu üç türlü insanlardır, ey hükümdar
(Arat, 1988, s. 200).

2704 ve 2705 numaralı beyitlerde ise 2703. beyitte bahsedilen bu üç türlü insanın kim olduğu tek tek sıralanır:

KB, 2704 birisi biliglig ukuşluğ büğü
taķı bir bitigçi turur sözlegü

Biri bilgili, akıllı ve hakîm kimse, biri kendisine sırlar tevdi edilen
kâtip (Arat, 1988, s. 200).

KB, 2705 üçünçi kür ersig er ol tönğ yürek
yağıka bōrike bu ersig kerek

Üçüncüsü cesûr, merd ve pek yürekli yığittir; düşmana ve kurda
karşı böyle bir yiğit lâzımdır (Arat, 1988, s. 200).

Ardından 2706, 2707, 2708 ve 2709. beyitlerde ise buraya kadar bahsi geçen hâkim, kâtip ve cesur kimselerin vasıfları anlatılmaya devam edilmiştir. Ancak 2710 numaralı beyte gelindiğinde ise artık bu kişilerin adı veya vasıfları sıralanmamış, onun yerine önceki altı beyitte geçen şahısları ve özellikleri artık kendi bünyesinde temsil eden *bularda naruķı* kelime grubu kullanılmıştır. Yani bu ifade ile *biliglig ukuşluğ büğü; bir bitigçi turur sözlegü ve kür ersig er ol tönğ yürek* kimseler kastedilmiştir:

...

KB, 3607 anıñda naruķı tiriglik nece
tiriglikke tutma söz aydım açā

Bundan başka daha ne varsa onu hayat telâkki etme; sana bunları
izah ettim (Arat, 1988, s. 263).

Kutadgu Bilig’de 3607. beyitte *anıñda naruķı* ifadesi ile 3605. beyte art gönderim yapılmıştır:

KB, 3605 tiriglik tükeli tükeli üç kün ol
anıñda naruķı nece tüş tün ol

Hayat tamâmı-tamâmına üç gün sürer; bundan ötesi birkaç rüya ve
gecedir (Arat, 1988, s. 262).

KB, 3606 birisi yarın ol biri keçti tün

yarınka tegirmü tiriglik bu kün

*Bu üç günden biri yarındır; biri dün geçti; bugünkü hayat acaba
yarına ulaşacak mı (Arat, 1988, s. 363)?*

Yukarıdaki beyitlerde görüldüğü üzere 3605. beyitle birlikte hayatın üç günden/dönemden ibaret olduğundan bahsedilmeye başlanır ve sonrasındaki beyitte ise tek tek burada bahsedilen üç günün/dönemin hangileri olduğu açıklanır. 3607. beyte gelindiğinde buraya kadar bahsi geçmiş olan *yarın, tün, bu kün* ifadelerine tekrar yer verilmemiş *anınğda narukı* edat grubunun art gönderim özelliği kullanılmıştır:

...

KB, 4657 munıñda narukı negü birgünğı
manga sen ayıtma ayıtıl öngi

*Bunlardan başka daha neler vereceğini bana sorma; bunu
başkalarına sor (Arat, 1988, s. 337).*

Yukarıda yer alan 4657. beyit ile 4655 ve 4656. beyitler bağlantılı olup bu beyit ile 4556. beyte art gönderim yapılmıştır:

KB, 4655 yigü bolsa içgü anuk bolmasa
ağu boldı sakın ol aşnı yise

*Yemek yanında içecek de hazır olmazsa o yemek, yiyenler için zehir
olur (Arat, 1988, s. 337).*

KB, 4656 tilese fuğa^c bir tilese mizab
tilese cülengbin tilese cülâb

*İster fuka', ister mîzâb, istersen cülengbîn veya cülâb şerbetlerini ver
(Arat, 1988, s. 337).*

4655. beyitte bir yemeğin nasıl ikram edilmesi gerektiğinden bahsedilmeye başlanmış, sonrasında gelen 4656. beyitte ise yemek yanında verilmesi gereken şerbetler sıralanmıştır. Ancak 4657. beyte gelindiğinde artık *fuka', mîzâb, cülengbîn, cülâb* kelimeleri tekrar kullanılmayıp bunları karşılamak üzere *munıñda narukı* gönderim unsuruna yer verilmiştir.

...

KB, 4876 köni sözleding söz bütünlük bu ol
munıñda narukı neçe egri yol

Doğru söyledin, hakikat budur; bundan başkası hep eğri yoldur

(Arat, 1988, s. 352).

Kutadgu Bilig’de geçen 4876. beyitte anlatılanlar 4803. beyte dayanmaktadır. 4803. beyitten itibaren *hakikat yolu* anlatılmaya başlanmış ve 4876. beyte gelene kadar bu hakikat yolunda neler yapılması gerektiğinden, dünyanın gelip geçiciliğinden vb. hususlardan bahsedilmiştir. Böylece *munıngda naruķı* ifadesiyle hem doğrudan 4803. beyte hem de 4876. beyte kadar gelen aradaki toplam 73 beyitte anlatılanlara art gönderimde bulunulmuştur.

KB, 4803 hakikat munı bil ay ögdülmişim
ayayın sanğa men özüm bilmişim

*Ey Ögdülmiş’im, ben sana kendi bildiklerimi söyleyeceğim; sen
bunları hakikat bil* (Arat, 1988, s. 347).

5.4. Ozaķı

Kutadgu Bilig’de bağdaşıklık ögesi olarak kullanılan bir diğer edat *ozaķı* kelimesidir. Metinde sekiz kez geçen bu kelime bir beyitte zarf olarak kullanılmıştır.

KB, 5177 seningde ozaķı tüşüp keçtiler
yirikmedi tüşte uđu köçtiler

*Senden evvelkiler oraya uğrayıp, geçtiler; menzilde yerleşmediler ve
öncekileri tâkip ederek göçtüler* (Arat, 1988, s. 373).

“Odğurmuş İligke Pend Birmişin Ayur” bölümünde geçen *ozaķı* edatı, 5177. beyitten önce anılan beyler, askerler, kişinin anne babası vb. insanoğlunun ölümlü olduğu ve bu dünyadan gelip geçtiklerinin bir gerçeklik olarak bu beyitte tekrarlanmaması adına art gönderim ögesi işleviyle kullanılmıştır.

...

KB, 6432 munıngda uluğ pend taķı ne bolur
seningde ozaķı ölür köz körür

*Senden öncekiler ölür, sen de görürsün, bundan daha büyük nâsihat
ne olabilir* (Arat, 1988, s. 461).

Bu beyitte de 6425. beyitten itibaren *olar* zamiriyle ön gönderimin sağlandığı ve farklı cümle ve kelime gruplarıyla niteliklerinin anlatıldığı insanların art gönderim ile zikredilerek bugünle kıyaslandığında melek misali yaşadıkları, ölümlü oldukları ve bu dünyada artık yaşamadıkları vurgulanıyor. *Olar* zamiriyle işaretlenen ve sonraki beyitlerde geçen insanların anıldığı dizelerden bazıları şunlardır:

KB, 6425 olar bardı kaldı ol edğü atı
 yitip bargü ermez atı hürmeti

*Onlar gitti fakat iyi adları kaldı; onların adı daima hürmetle yâd
edilecektir (Arat, 1988, s. 460).*

KB, 6426 körü bargıl emdi bu yanglıg kişi
 kişi mü bolur bu firişte işi

*Dikkat et imdi böyle insanlar insan mı olur; onların yaptıkları işler
meleklerle yakışacak işlerdir (Arat, 1988, s. 460).*

KB, 6427 kişi erdi erse olar ne ödün
 negü ol ayu bir bu künki buđun

*Eğer o vakit bunlar insan idi iseler söyle bakayım, bugünkü insanlar
nedir? (Arat, 1988, s. 461).*

Bu dizelerde anılan insanların tekrarlanmaması adına 6432. beyitte *seniñde ozaķı* kelime grubunun bir art gönderim ögesi olarak kullanıldığı görülmektedir.

5.5. Munuķı

Bir gösterme edatı olan *munu* ve *munuķı* kelimelerinin kökü *bu* kelimesidir (Mansuroğlu, 1979, s. 174; Hacıeminoğlu, 1992, s. 307). Söz konusu kelimenin *bu* zamirinin belirtme eki almış şekli olduğu düşünülmektedir (Clauson, 1972, s. 767). Ancak Kutadgu Bilig’de bu zamerin belirtme eki almış şekli *munı* olarak kullanılırken üzerinde durulan kelime yalnızca *munu* biçiminde görülmektedir. Bu durum *munu* ve *munı* sözcüklerinin iki ayrı sözcük olabileceğini düşündürmektedir. Sev (2015, s. 32), *munu* kelimesinde belirtme durumu eki olmadığını ifade etmiştir. Sev’in çalışmasında bunun en belirgin kanıtı olarak *munu* edatının üzerine aitlik ekinin getirilmiş olması gösterilmiştir. Bu çalışmada *munu* üzerine getirilen {+KI} ekinin Yusuf Has Hacib’in vezin kaygısıyla ilgili olduğu ve Arat’ın (1988) çevirisinde olduğu gibi *işte* anlamını taşıdığı ifade edilmiştir. Ayrıca *Divanu Lugati’t-Türk*’ten tanıklarla *ķanu* (hangi) ve *ķanı* (nerede) kelimeleri ile *munı* ve *munu* kelimelerinin soru cevap ilişkisinde benzeşme yoluyla kullanımı kelimenin gelişim yolu olarak gösterilmiştir. *ķanu* ve *ķanı* soru kelimelerinde olduğu gibi *munu* kelimesinin de bir zamirden türediği, bu kelimenin üzerindeki /u/ sesinin farklı bir ek olabileceği üzerinde durulan diğer bir konudur (Sev, 2015, s. 35).

Kutadgu Bilig’de 21 kez geçen *munuķı* kelimesinin karşılığı olarak kullanılan gösterme edatı *işte* gerek beyit içinde gerekse beyitler arası anlam bağında dil düzlemindeki bağdaşıklık ilişkilerini her seferinde karşılamamaktadır. Bir bağdaşıklık ögesi olarak Türkçede *böyle*, *böylece*, *şöyle*, *şöylece* zarflarının

değiştirim amacıyla kullanımı çeviride aynı kökten gelen *munuķı* ile işlev ve anlam ortaklığı taşıyabilir düşüncesiyle bu çalışmada söz konusu yapı *böylece*, *şöylece* zarfıyla karşılanarak açıklanmıştır. Bu çeviriyle özgün metinde kullanılan *munuķı* biriminin rastgele bir tercih olmayıp metin içi değiştirim işleviyle bağdaşıklık sağlayan bir unsur vazifesi üstlendiği söylenebilir. Söz konusu birimin *işte* anlamıyla çevrildiği yerlerin {+KI} biçim biriminin sıfat dönüştürücüsü vazifesiyle kullanıldığı yerler olduğu görülmektedir:

KB, 1685 atasın yitürdüm munuķı oğul
 ata ornı tuttı bulup eğgü yol

*Babasını kaybettim, fakat işte oğlu, doğru yolda yürüyerek,
babasının yerini aldı* (Arat, 1988, s. 130).

Kutadgu Bilig’de 21 kez kullanılan *munuķı* kelimesinin bağdaşıklık ögesi olarak değiştirim işleviyle geçtiği beyitlerden bazıları şunlardır:

KB, 1467 kişi ölse andın kumarı kalır
 munuķı kumarum sanga ay bilir

*İnsan ölünce, ondan bir miras kalır; ey bilgin, benim sana mirasım
da işte budur* (Arat, 1988, s. 114).

“Ay Toldı Kün Toğdı İligke Kumuŗı Bitig Bitimişin Ayur” bölümünde geçen bu beyitten önce bir hükümdarın, bir kanun yapıcının, bilge bir devlet adamının hangi doğruları yapması gerektiği, doğru yaptıklarıyla ölümden sonra nasıl kalıcı olacağından bahsediliyor. *Munuķı* edatının geçtiği beyitten hemen önceki 1465 ve 1466. beyitlerde dünyanın geçiciliği, ölümün her an kişinin yanında olmasıyla ilgili şu ifadeler yer veriliyor:

KB, 1465 keçigli turur dünya keçti saķın
 keligli ölüm utru keldi saķın

*Bu dünya geçicidir, sen onu şimdiden geçti bil; ölüm muhakkak
gelecektir, sen onu karşına artık geldi bil* (Arat, 1988, s. 114).

KB, 1466 mini kör meningdin kötür öt erig
 ökünme yarın sen bu kün sen tirig

*Benim hâlîme bak, benden öğüt ve nasihat al; yarın peşiman olma,
sen bugün henüz dirisin* (Arat, 1988, s. 114).

Dünyanın faniliğinden bahsedilen bu beyitlerden sonra gelen 1467. beyit, kendisinden önceki dizelerde zikredilen öğütlerin bir miras olarak bırakıldığını ortaya koymaktadır. Bunu ise bir değiştirim (cümleye dayalı değiştirim) unsuru olan *böyle*, *böylece* şeklinde Türkçeye aktarılabilen *munuķı* kelimesiyle

sağlamaktadır: *Kişi ölünce ondan vasiyet/miras kalır; ey âlim, sana vasiyetim/mirasım böylece.*

...

KB, 1713 *munuḳı* bu sözke tanuḳ keldi söz
oḳıḡıl munı sen aya köḡli tüz

İşte buna şu söz şâhiddir; ey kalbi temiz, sen bunu oku (Arat, 1988, s. 131).

Bu beyitten önce bilgisizce gelen ikbalin hayrının olmayacağını açıklanmış, burada işaretlenen sonraki ifadenin ise 1714. beyitte bir kalıplaşmış ifade şeklinde geleceği *munuḳı* kelimesiyle gösterilmektedir. *Munuḳı* kelimesiyle yapılan cümleye dayalı değiştirim Türkçeye şu şekilde aktarılabilir: *Bu söze tanık ifade şöylece geldi; ey kalbi temiz sen bunu oku.*

...

KB, 2164 *munuḳı* men aydım eşitti ilig
bu yanglıḡ kerek begke erdem bilig

İşte benim bu söylediklerimi hükümdar işitti; bey için böyle bir fazîlet ve bilgi lâzımdır (Arat, 1988, s. 162).

Öğdülmiş'in hükümdara nasihatlerini içeren bu bölüm, 1948. beyitten başlayıp 2163. beyte kadar ulaşmaktadır. Bu bölüme kadar bir beyin haiz olması gereken vasıflar cümleler hâlinde anlatılmıştır. 2164. beyitte bütün bu cümlelerin bir tek kelime, *munuḳı* kullanılarak bir bağdaşıklık kategorisi olan cümleye dayalı değiştirim ile tekrarlanmadan çağrıştırıldığı görülmektedir: *Ben böylece söyledim ve hükümdar işitti; beye bu gibi erdem ve ilim gereklidir.*

6. Sonuç

Bir metni oluşturan kelimeler arasında çeşitli bağlar bulunmaktadır. Kelimeler arasındaki ilişki ve bütünlük ancak metin içi bir dille yani bağdaşıklık unsurlarıyla sağlanır. Bu unsurlar, kelimelerin metin içi ilişkiler kurmasını sağlarken aynı zamanda bir metni ortaya koyacak özelliklerin bütününe kapsamaktadır. Bu çalışmanın örneklemini oluşturan *Kutadgu Bilig*'deki *bularda naruḳı*, *aningda naruḳı*, *muningda naruḳı*, *araki* ve *munda basaki* gibi birimler çeşitli beyitlerde bir art gönderim unsuru konumundadır. *Araki* dışında tamamı zamir ve {+KI} biçim birimli edatlardan oluşan bu yapılar rastgele kullanılmamış olup kendilerinden önceki beyitlerde yer alan birtakım unsurlarla kimi zaman dolaylı kimi zaman da doğrudan bir bağıntı ve bütünlük içerisindedir. Art gönderim unsuru olarak görev alan söz konusu birimlerin geçtiği beyitler incelendiğinde bu ifadelerin çeşitli öğelerin defalarca tekrarlanmasını

engelleyerek anlatımı sıradanlıktan kurtardığı ve en az çaba yasasına göre dilin daha ekonomik kullanılmasına imkân sağladığı söylenebilir. Nitekim bu husus özellikle manzum metinler için vezin ihtiyacı sebebiyle oldukça önemli bir yere sahiptir. Böylece *bularda narukı, anıngda narukı, munıngda narukı, arakı* ve *munda basakı* yapılarının aynı bölüm içerisinde yer alan diğer beyitler arasında tutarlılık ve anlam bütünlüğü sağladığını söylemek mümkündür. Söz konusu ifadelerin gönderim unsuru olarak kullanımını hem zamirlerin mahiyeti hem de {+KI} ekinin bünyesinde bulundurduğu temsil işleviyle doğrudan ilişkilidir. Bu biçim birimi alan kelimeler, temsil işlevlerinden hareketle tekrarlamak istenmeyen sözlerin yerini alabilmekte (Karaca, 2013, s. 151- 152) ve daha önce konuşma sırasında cümle içerisinde geçmiş ve artık bilinen bir nesnenin adını karşılayacak yapılar oluşturmaya imkân sağlamaktadır (Sevortyan, 1956, s. 39). Sevortyan’ın ek için bahsettiği bu durum metinsellik ölçütlerinde bağdaşıklık oluşturan art gönderim kavramıyla ilişkilidir.

İncelenen metinde söz konusu gönderim unsurlarının kullanımının bir örnek dışında beyitler arası bağı sağlamaya yönelik olduğu görülmüştür. Yalnızca 3671. beyitte *bu iki arakı* kelime grubunun aynı beytin birinci dizesindeki ifadelerle dönük art gönderim işleviyle kullanıldığı saptanmıştır. Sınırlılığı {+KI} biçim birimli edatların bağdaşıklık görünümüleri olan bu çalışma sonucunda dahi mesnevi türünde yazılan ve manzum bütüncül bir anlatım özelliğine sahip olan *Kutadgu Bilig*’in kendisini oluşturan dil bilgisi ve söz varlığı görünümünün ötesinde, anlamı esas alan ve metinsellik ölçütleriyle de ispat edilebilen gelişmiş bir bağdaşıklık dil örgüsüne sahip olduğu söylenebilir.

Kutadgu Bilig’de *munuķı* kelimesinin bir bağdaşıklık ögesi olarak kullanımı, {+KI} biçim birimli diğer edatlardan farklı niteliktedir. Diğer edatların gönderim göreviyle kullanıldığı metinde *munuķı* kelimesinin *böylece, şöylece* anlamında ve değiştirim göreviyle kullanıldığı saptanmıştır. Söz konusu kelimenin değiştirim değerinin cümleye dayalı olduğu söylenebilir. Bu tespit sadece kelimenin anlamıyla ilgili değildir. Söz konusu kelimenin *böylece, şöylece* şeklindeki çevirileri söz dizimi bakımından zarf tümleci görevli bir birim oluşturduğunu ve kelime türü bakımından edat değil zarf olarak kullanıldığını göstermektedir.

Tarihî metinlerin incelenmesi sürecinde metnin veya metin üreticisinin anlattıklarını tam olarak idrak edebilmenin yolu onu Türkçeye aktarabilmektir. Bu aktarımı sağlıklı kılacak olan ise hem dil bilgisine hem de söz varlığına yönelik hâkimiyettir. Başka bir deyişle metni doğru anlamının yolu metinsellik ölçütlerini kullanarak metin üreticisinin muhatabı olabilmektir. Bağdaşıklık ölçütleri gerek dil bilgisi gerekse söz varlığı bakımından bu aktarım sürecinin temel araçları olarak zikredilebilir. Bu çalışmada dar kapsamlı olarak sorgulanan metin üretimi ve çözümlemesine dair bu ölçütler Türkçenin tarihî metinlerinde ve farklı ölçütlerle hem dil bilgisi çalışmalarına hem çeviri faaliyetlerine katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Abik, A. D. (2003). “Kutadgu Bilig’de Zamirlerin Ayrılma Hâli” (Haz. Ata, A. & Ölmez, M.), *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu, Mustafa Canpolat Armağanı* içinde (s. 25-39). Ankara.
- Adaloğlu, H. H. (2013). “Bir Siyasetnâme Olarak “Kutadgu Bilig”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 34, 237-253.
- Aksan, D. (2000). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim* (2. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, M. ve Aksan, Y. (1991). “Metin Kavramı ve Tanımları”, *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 2, 90-104.
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig, III-İndeks* (Haz. Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce). İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü 47.
- Arat, R. R. (1988). *Kutadgu Bilig- II- Çeviri* (4. bs.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları II. Dizi- S. 20^e.
- Arat, R. R. (1999). *Kutadgu Bilig- I- Metin* (4. bs.). Ankara Türk Dil Kurumu Yayınları 458.
- Ayata Şenöz, C. (2005). *Metindilbilim ve Türkçe*. İstanbul: Multilingual.
- Banguoğlu, T. (1974). *Türkçenin Grameri*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Baskakov, N. A. (1973). *Grammatika Nogayskogo Yazıka*. Çerkessk.
- Beaugrande, R. ve Dressler, W. (1981). *Introduction to Text Linguistic*. London: Longman Group Company.
- Bilgegil, M. K. (1982). *Türkiye Türkçesi Dilbilgisi*. Ankara: Dergâh Yayınları.
- Bilgegil, M. K. (2009). *Türkçe Dilbilgisi*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.
- Bodrogligeti, A. J. E. (2003). *An Academic Reference Grammar of Modern Literacy Uzbek*. München: Lincom.
- Brockelmann, C. (1954). *Osttürkische Grammatik der Islamischen Litteratursprachen Mittelasiens*. Leiden: E. J. Brill.
- Brown, G. ve Yule, G. (1986). *Discourse Analysis*. Cambridge: University Press.
- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. London Oxford: University Press.
- Çiçekler, M. (2004). Mesnevi. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (C. 29, 320-322), Türkiye Diyanet Vakfı.
- Dankoff, R. (1983). *Wisdom of Royal Glory (Kutadgu Bilig) A Turko-Islamic Mirror for Princes*. Chicago.
- Demirci, K. (2017). *Türkoloji için Dilbilim-Konular Kavramlar Teoriler* (4. bs.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Deny, J. (1941). *Türk Dili Grameri- Osmanlı Lehçesi* (Çev. Ali Ulvi Elöve). İstanbul:

Maarif Matbaası.

- Ediskun, H. (1992). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Eker, S. (2006). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erdal, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*. Leiden: Brill.
- Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gabain, A. Von (1988). *Eski Türkçenin Grameri* (Çev. Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gemalmaz, E. (2010). *Türkçenin Derin Yapısı* (Haz. Cengiz Alyılmaz ve Osman Mert). Ankara: Belen Yayıncılık.
- Gencan, T. N. (1979). *Dilbilgisi* (4. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 418.
- Göksel, A. ve Kerslake, C. (2006). *Turkish: a Comprehensive Grammar*. London - New York: Routledge.
- Gülensoy, T. (2005). *Türkçe El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gülsevin, G. (2004). “Türkçede Sıra Dışı Ekler ve Eklerin Tasnif-Tanımlanma Sorunu Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Günay, D. (2003). *Metin Bilgisi* (2. bs.). İstanbul: Multilingual.
- Hacıeminoğlu, N. (1992). *Türk Dilinde Edatlar*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Halliday, M. A. K. ve Hasan, R. (1976). *Cohesion in English*. London: Longman.
- Hamilton, J. R. (1998). *İyi ve Kötü Prens Öyküsü* (Çev. Vedat Köken). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hatiboğlu, V. (1981). *Türkçenin Ekleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hatiboğlu, V. (1982). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları: 276.
- Hengirmen, M. (1999). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Henwood, K. L. (1996). “Qualitative Inquiry: Perspectives, Methods and Psychology”, *Handbook of Qualitative Research Methods for Psychology and Social Sciences*, J.T.E.Richardson (Ed), (25-40). Oxford: BPS ve Blackwell.
- Hüseynzadə, M. (2007). *Müasir Azərbaycan dili* (Morfologiya). Bakı: Şarq-Qarb.
- İshakov, F. G. (1956). *Mestoimeniya (İssledovaniya po Sravnitel’noy Grammatike Tyurkskih Yazıkov), II. Morfologiya*. 208-247, Moskva.
- Kalsın, Ş. (2016). “Bağdaşıklık ve Kutadgu Bilig’de Sözcük Bağdaşıklığı”, *Folklor/Edebiyat*, 22 (88), 131-146.

- Karaağaç, G. (2009). “Edat Üzerine Düşünceler”, *Gazi Türkiyat*, 5, 157-169.
- Karaağaç, G. (2013a). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013b). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karabağ, S. ve İşsever, S. (1995). “Edinim Sürecinde Bağdaşıklık”, *IX. Dilbilim Kurultayı (25-27 Mayıs 1992) Bildiriler* (s. 221-235). Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yayınları.
- Karaca, H. (2017). Dilbilimin alt alanları ve ekler. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16, 47-51.
- Karamanlıoğlu, A. F. (1994). *Kıpçak Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kononov, A. N. (1956). *Çağdaş Türk Edebî Dilinin Grameri* (Çev. Sabit Paylı) (Yayımlanmamış), Sovyet İlimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü, Moskova Leningrad.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri - Şekil Bilgisi* (3. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2010). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kornfilt, J. (1997). *Turkish Descriptive Grammar*. London - New York: Routledge.
- Lewis, G. L. (1967). *Turkish Grammar*. Oxford University Press.
- Li, Y. S. (2004). *Türk dillerinde Sontakılar*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, 40.
- Mansuroğlu, M. (1979). Karahanlıca. *Tarihî Türk Şiveleri* (Çev. Mehmet Akalın), Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Mazman, N. (2019). *Tarihî ve Çağdaş Türk Yazı Dillerinde +ki Biçim Birimi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Önler, Z. (2008). “Kutadgu Bilig’de Toplumsal Kabul ve Geleneklerden Yansımalar”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15.
- Özmen, M. (2013). *Türkçenin Sözdizimi*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Parlak, H. (2009). *Kutadgu Bilig’in Metindilbilimsel Yapısı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Parlak, H. (2010). “Artgönderim Unsurlarından Gönderge Yinelenmesinin Kutadgu Bilig’deki Kahramanlar Açısından Değerlendirilmesi”, *Dil Araştırmaları*, 7, 87-106.
- Poppe, N. (1961). *Tatar Manual*. Bloomington Indiana University.
- Räsänen, M. (1957). *Materialien zur Morphologie der Türkischen*. Helsinki: Studia Orientalia.

- Serebrennikov, B. A. & Hacıyeva, N. Z. (2002). *Türk Dillerinin Müqayisəli Tarixi Qrammatikasi*. Bakı: Səda Nəşriyyatı.
- Sev, G. (2015). “Kutadgu Bilig’de münü Gösterme Edatı”, *Türük, Uluslararası, Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 5, 24-36.
- Sevortyan, E. V. & Shiraliyev, M. (1971). *Grammatika Azerbaydjanskogo Yazıka (Fonetika, Morfologiya, Sintaksis), (Otvettstvennyy Redaktor i Soavtor)*. Baku İzdatelstvo “Elm”, okolo 26 p. 1.
- Sevortyan, E. V. (1956). *Kategoriya Prinadlezhnosti (İssledovaniya po Sravnitel’noy Grammatike Tyurkskih Yazıkov), II. Morfologiya*. 38-44, Moskva.
- Stotsky, S. (1983). “Types of Lexical Cohesion in Expository Writing: Implications For Developing the Vocabulary of Academic Discourse”, *College Composition and Communication*, 34 (4), 430-446.
- Tanyaş, B. (2014). “Nitel Araştırma Yöntemlerine Giriş: Genel İlkeler Ve Psikolojideki Uygulamaları”, *Eleştirel Psikoloji Bülteni*, 5, 25-38.
- Tekin, T. (2016). *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Timurtaş, F. (1997). *Osmanlı Türkçesi Grameri (eski yazı ve imlâ - Arapça, Farsça, Eski Anadolu Türkçesi)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Uzun, L. S. (1995). *Orhun Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı*. Ankara.
- Üstünoğlu, K. (2002). *Dil yazıları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 150-151.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.
- Willig, C. (2008). *Introducing Qualitative Research in Psychology*. London: Open University Press.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (5. bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.